

ІГНАТЧЕНКО І. Г.,

кандидатка юридичних наук,
кандидатка мистецтвознавства,
доцентка, доцентка кафедри
адміністративного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342 951: 351.82

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.25>

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано теоретико-історичні засади впровадження Служби військового капеланства в адміністративному праві в Україні.

З цією метою висвітлено зміст та значення понять «капелан», «військовий капелан», «Служба військового капеланства» у сучасному правовому полі в Україні з позицій теорії та історії адміністративного права. Це робиться задля удосконалення процесу законодавчого впровадження відповідного правового інституту в Україні як складової державно-приватного партнерства у державно-конфесійній сфері, в тому числі й в умовах війни.

Зазначено, що останнім часом в Україні постає питання про створення принципово нової моделі державно-конфесійних відносин за принципом «людиноцентризму» і верховенства права, пріоритету прав і свобод громадян у цій царині, яка базується на рівноправному партнерстві держави та церкви та встановленні ефективних юридичних механізмів захисту та гарантування цих прав.

Підкреслено, що тут мова йде не тільки про релігійні організації, які отримали офіційний статус таких, а також про окремих суб'єктів зазначених відносин – військових капеланів. Тому значною подією на цьому шляху стало прийняття у 2021 році Верховною Радою України Закону «Про службу військового капеланства»

Проаналізовано лексичне значення та історично-правовий досвід розуміння лексем «капелан», «військовий капелан», «Служба військового капеланства» у різні епохи розвитку цивілізації та у різних країнах світу. Окремо зазначено, що подібна служба стала прообразом дипломатичної служби, професійної творчої діяльності та державної служби.

Зроблено висновки, що відродження військової капеланської діяльності має неабияке значення в умовах воєнного стану в Україні. Запровадження Служби військового капеланства та її законодавче регулювання свідчить про реальні кроки України на шляху до формування нової моделі державно-конфесійних відносин на підставі державно-партнерських відносин з урахуванням міжнародних стандартів. Проте зазначене передбачає необхідність подальшого теоретичного та законодавчого обґрунтування засад військової капеланської діяльності та удосконалення процесуальних питань здійснення відповідної служби.

Ключові слова: капелан, військовий капелан, Служба військового капеланства, державно-партнерські відносини, державно-конфесійні відносини, права людини на свободу совісті та віросповідання.

Ihnatchenko I. G. Theoretical and historical foundations of the implementation of the Military Chaplaincy Service in administrative law in Ukraine

The article analyzes the theoretical and historical foundations of the implementation of the Military Chaplaincy Service in administrative law in Ukraine.

For this purpose, the content and meaning of the concepts "chaplain", "military chaplain", "Military Chaplaincy Service" in the modern legal field in Ukraine from the standpoint of the theory and history of administrative law are highlighted. This was done in order to improve the process of legislative implementation of the relevant legal institute in Ukraine as a component of public-private partnership in the state-confessional sphere, including in wartime.

It was noted that recently in Ukraine there is a question of creating a fundamentally new model of state-confessional relations based on the principle of "people-centeredness" and the rule of law, the priority of the rights and freedoms of citizens in this area, which is based on the equal partnership of the state and the church and the establishment of effective legal protection mechanisms and guaranteeing these rights.

It is emphasized that here we are talking not only about religious organizations that have received the official status of such, but also about individual subjects of the specified relationship - military chaplains. Therefore, a significant event on this path was the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Law "On Military Chaplaincy Service" in 2021.

The lexical meaning and historical and legal experience of understanding the lexemes "chaplain", "military chaplain", "Military Chaplaincy Service" in different eras of the development of civilization and in different countries of the world are analyzed. It is separately stated that such a service has become a prototype of diplomatic service, professional creative activity and public service.

It was concluded that the revival of military chaplaincy is of great importance in the conditions of martial law in Ukraine. The introduction of the Military Chaplaincy Service and its legislative regulation testifies to Ukraine's real steps towards the formation of a new model of state-confessional relations based on state-partner relations taking into account international standards. However, the above implies the need for further theoretical and legislative substantiation of the principles of military chaplaincy and improvement of procedural issues of the relevant service.

Key words: *chaplain, military chaplain, military chaplaincy service, state-partner relations, state-confessional relations, human rights to freedom of conscience and religion.*

Вступ. Останнім часом в Україні постає питання про створення принципово нової моделі державно-конфесійних відносин за принципом «людиноцентризму» і верховенства права, пріоритету прав і свобод громадян у цій царині, яка базується на рівноправному партнерстві держави та церкви та встановленні ефективних юридичних механізмів захисту та гарантування цих прав.

Таким чином, відбувається оптимальне поєднання двох аспектів державно-конфесійних відносин: (1) *forum internum*, як складової внутрішнього змісту досліджуваної сфери прав людини, свободи її світоглядних переконань, свободи думки, совісті та релігії; (2) *forum externum*, тобто у практичній площині державно-конфесійних відносин, де реалізується правовий статус релігійних організацій зовні. Причому перший з зазначених аспектів є абсолютним і пов'язується з негативним зобов'язанням держави щодо невтручання у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій та конституційним правом на свободу світогляду та віросповідання громадян. Другий аспект, навпаки, передбачає певні державно-владні повноваження щодо законодавчого та адміністративного регулювання держав-

но-конфесійних відносин у правовому полі, а саме у напрямках: (а) здійснення реєстраційних дій щодо релігійних організацій та їх статутів; (б) погодження канонічної діяльності іноземців та осіб без громадянства; (в) подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; (г) контролю за додержанням релігійними організаціями чинного законодавства та правопорядку; (г) гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання тощо [1].

Отже, принципова новація сучасної моделі державно-конфесійних відносин полягає в тому, що держава і церква визнаються як рівноправні суб'єкти державно-церковних відносин, кожен з яких діє в сфері своєї компетенції. При цьому релігійні організації діють в правовому полі держави, а держава не втручається в канонічно визначені справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу соціально значущої діяльності церкви та сприятливі умови її морально-просвітницької роботи [2].

Зазначене означає спрямованість діяльності Української держави на утвердження державно-партнерських відносин в умовах секулярної моделі у державно-конфесійній сфері, у якій церква і релігійні організації формально відокремлені від держави. Але це не означає, що останні позбавлені права вступати у публічно-правові відносини на рівні держави, політичної системи або громадянського суспільства. Причому тут мова йде не тільки про релігійні організації, які отримали офіційний статус таких, а також про окремих суб'єктів зазначених відносин – військових капеланів. Тому значною подією на цьому шляху стало прийняття у 2021 році Верховною Радою України Закону «Про службу військового капеланства» [3].

Дослідженню проблем існування інституту капеланства як такого, та військового капеланства зокрема, у світі присвячено чимало робіт вчених, які працювали у різних напрямках наукового знання (історія, соціологія, релігієзнавство, військова наука тощо). В основному увага вчених, таких як-от Н. Адаховська, Ю. Кривенко, П. Колесов, С. Скуріхін, А. Стрелецький, Т. Челпанова наразі присвячена аналізу зарубіжного досвіду правового статусу і діяльності військових капеланів. Зазвичай вітчизняні автори розглядають це питання у зв'язку зі збройною агресією рф, починаючи з 2014 року: Ю. Бураков, М. Долганова, Л. Владиченко, О. Томчук, І. Чобіт та інші. Також для дослідження у цій царині неабияке значення має власний досвід душпастирської служби деяких священнослужителів, наприклад, отця А. Зелінського та інших. Проте існує необхідність у правовому усвідомленні понять «капелан», «військовий капелан», «Служба військового капеланства» у сучасному правовому полі в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення змісту та значення означених понять з позицій теорії та історії адміністративного права задля удосконалення процесу впровадження інституту Служби військового капеланства в Україні як складової державно-приватного партнерства у державно-конфесійній сфері, в тому числі й в умовах війни.

Результати дослідження. Необхідність державно-приватного партнерства у сфері забезпечення державної безпеки в умовах збройної агресії в науковій літературі обґрунтовується розширенням сфери волонтерської діяльності, зокрема одним із напрямків якої є надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок збройної агресії рф та необхідністю визначення можливих шляхів реалізації ідеї державно-приватного партнерства у сфері безпеки [4, р. 349]. Вважаємо, що в цьому аспекті діяльність служби військового капеланства можна розглядати як одну з форм державно-приватного партнерства у сфері безпеки, яка має власну специфіку та особливості застосування, спеціальні суб'єкти та об'єкти такого партнерства у сфері саме державно-конфесійних відносин.

Значення служіння військових душпастирів переоцінити важко. Озброєні словом Божим і вірою військові капелани тримають дуже важливу оборону – духовну, а у війні найперше перемагає дух. А ще військові духівники допомагають нашим воїнам долати страх і гнів у серці, полегшують біль втрат, вселяють у них віру та надію [5]. Капелани завжди були пліч-о-пліч із бійцями на полі бою, чим підтримували бойовий дух військовослужбовців під час виконання бойових завдань [6, с. 176].

Діючий Закон «Про Службу військового капеланства» регулює відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України, а також визначає правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства [3].

Такий підхід пов'язаний з визнанням універсальної концепції прав людини на міжнародному та національному рівні і потребою у трансформації національної системи права у зазначеному контексті. Глобальна інтеграція потребує трансформації соціально-економічної, політичної систем суспільного розвитку, що призводить до змін в організації самої державної влади як в межах кожної національної держави, так і світу в цілому. Трансформація – це радикальне, комплексне перетворення всіх структур суспільної системи, орієнтоване на людину, забезпечення її прав і свобод [7, р. 3015].

В сучасному історичному просторі України прийняття подібного Закону мало неоднозначний вимір та певну історію, пов'язану з існуванням різних підзаконних актів, і супроводжувалося певними протиріччями у історико-теоретичному, а навіть теологічному розумінні термінів «капелан», «капеланська діяльність», «військовий капелан», «Служба військового капеланства» тощо.

Задля поглибленого розуміння цих термінів, слід звернутися до етимології, правового змісту та історичного досвіду використання останніх.

У релігійних віруваннях традиційно засновником та покровителем військових капеланів вважається святий Мартин Милостивий, єпископ Турський. Історичні довідники свідчать, що зимою 338 р. Мартин, будучи офіцером Римської Імперії, віддав жебраку, аби той зігрівся у лютий мороз, половину свого плаща, що називали «капою» (лат. *capra*). Після цього він уві сні побачив Ісуса Христа у своєму плащі, який промовив до ангелів: «Дивіться, мене Мартин-катехумен одягнув!» (катехумен, або оголошений, – людина, яка готується прийняти Хрещення). Тому друга частина плаща-капи стала реліквією у війську, а згодом було створено похідний храм – капелу, який назвали «капелою» (лат. *capella*; звідси походить й українське «каплиця»), а священника, який служив у цьому храмі, почали називати *capellanus*, капелан [8].

Капелан (пізньолат. *capellanus*, *clericus de capella*) у Римо-католицькій Церкві та Православній Церкві, у протестантських деномінаціях та в низці інших конфесій різних держав світу – багатозначний термін, що позначає посаду священнослужителя, що суміщає власний сан з якоюсь додатковою (зазвичай світською) посадою. Перше використання такого терміну відноситься до 741 року. В цьому розумінні він використовувався продовж багатьох віків, аж до 17 століття. Тобто як священнослужитель «при капелі», це могли бути капели аристократів, церковних ієрархів або «домашній» священник, що поєднував церковні обов'язки богослужіння з обов'язками секретаря або навіть кухара. За часів великих середньовічних монарших дворів згодом виділилася посада «верховного капелану» (*archicapellanus*), якій прирівнювався чи безпосередньо займав посаду єпископа чи абата. До його обов'язків могли входити як канонічні функції справляння богослужіння так і цивільне управління справами патрона. Він навіть мав можливість «офіційного представництва» свого патрона (монарха) за кордоном (прообраз сучасної дипломатичної служби).

У міру розширення та статусного зростання придворних капел виник поділ обов'язків. Так, у пізньому середньовіччі, починаючи з 30-х рр. 16 ст. керівництво музичним супроводом богослужіння було відокремлено від капелана та довірено «магістру капели» (*magister capellae*), капельмейстеру, який адміністративно підпорядковувався (архі) капелану. Так, з біографії Й.С. Баха відомо, що у так званий Лейпцигський період своєї творчості він займав посаду капельмейстера, або «музичного директора» всіх католицьких церков м. Лейпцигу, зокрема св. Фоми та св. Миколи (прообраз професійного творчого діяча). Окрему посаду обіймав капелан керівник церковної канцелярії або канцлер, який був також підпорядкований верховному капелану (прообраз публічного службовця). Згодом придворна канцелярія,

як і музична придворна капела, набули самостійного статусу. Зрештою, приблизно з 18 ст., посадові обов'язки капелана були зведені до богослужіння.

Згодом, багато країн ухвалили рішення про залучення духовенства до військової служби, але без зброї та без безпосередньої участі в бойових діях. Правовий статус капеланів закріплювали у внутрішньодержавних та міжнародних актах, а самі душпастирі задіювалися у багатьох арміях світу [9, с. 1].

Так, приміром, інститут військових капеланів у Британській імперії склався в 1796 р. Спочатку Департамент військових капеланів складався лише з представників церкви Англії. Пізніше до них приєдналися католики, офіційно не входячи до структури департаменту (1836), пресвітеріанці (1858), уесліанці (1881) та юдеї (1892). Згідно з даними Міноборони США, посада капелана у військах була заснована Конгресом 29 липня 1775 р. [10, с. 64].

Згідно з сучасним Кодексом канонічного права капелан – це священик, якому постійно доручається пастирське піклування, хоча б часткове, про якусь громаду або особливу групу вірних Христу, що здійснюється за нормами універсального та партикулярного права [11, кан. 564-572]. В інших конфесіях капелан розуміється як: (а) помічник парафіяльного священика (парафіяльний вікарій); (б) священик у поліції (пенітенціарних установах), у пожежній охороні, лікарні (госпіталі) та інших громадських установах; (в) у протестантських церквах – священик, який спілкується із ув'язненими у місцях позбавлення волі.

Слід зазначити, що наведені вище визначення стосуються виключно внутрішньоцерковного розуміння значення слова «капелан» та ознак відповідної посади священнослужителя, які історично існували та існують у практиці діяльності релігійних організацій певних конфесій. Вони не є визначальними, тоді, коли мова йде про офіційне законодавче визначення цього терміну, проте надають уявлення про сутність капеланства як особливого виду церковної діяльності, яка часто-густо відбувається у взаємодії з різними державними структурами, які діють переважно у безпековій чи правоохоронній сферах.

Що стосується вітчизняної історії, то слід зазначити, що на теренах сучасної України священники брали участь у військових походах, як про це свідчить Повість временних літ, Іпатіївський літопис, Радзивілівський літопис та інші історичні документи: «...зустрічаємо у війську духовенство, а під час походу на половців 1111 р., коли князь Володимир Мономах приставив попів своїх, щоб їхали наперед війська і співали тропарі та кондаки Чесного Хреста і Канон Святої Богородиці». Були капелани і на Запорозькій Січі. А після того, як Російська імперія захопила Україну посада капеланів існувала до комуністичного перевороту – 1917 року [12].

Подальша історія української державності також має приклади існування організованої капеланської служби в українському військовому середовищі. Так, наприклад, посада капеланів існувала у легіонах Українських Січових Стрільців (1914–1918 рр.), Української Галицької армії та армії УНР (1918–1921 рр.), Українській повстанській армії (УПА), навіть у умовах партизанської війни (1943–1945 рр.).

Сучасне значення слова капелан означає «священнослужителя у збройних силах» або, якщо простіше «священника у армії», який разом з цим прирівнюється до певної військової посади й має функції душпастиря, який відповідає за духовне виховання рядових солдатів, матросів, офіцерів та їхніх сімей. До його функцій входить богослужіння серед військовослужбовців, контроль за їх моральним станом, відспівування померлих (загиблих) та справляння інших культових потреб. Традиційно кандидати від священиків відбираються серед осіб, які мають ступень магістрів наук (насамперед теологічних, отриманих у вищих духовних навчальних закладах) і за рекомендацією єпископа (особи, яка має третій, вищий ступінь священства, інакше архієрея) чи духовного центру.

Поступове відродження інституту військового капеланства в Україні історично пов'язане із початком агресії РФ проти України, коли священники релігійних організацій різних конфесій почали займатися волонтерською діяльністю як капелани в ході Антитерористичної операції Об'єднаних сил (АТО/ООС) задля задоволення релігійних потреб військовослужбовців нашої країни, які були задіяні в активних воєнних діях, пов'язаних з агресією РФ

тоді ще на сході України (2014 р.). Україна при цьому використовувала досвід відродження військового капеланства у різних «гарячих точках» світу.

Новий етап історії військового капеланства в Україні розпочався з прийняттям Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року №667-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі» [13].

2016 року відповідно до цього Розпорядження Міністерство оборони України своїм наказом затвердило Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України [14]. Таким чином, починаючи з 2016 року капелани діяли у ЗСУ та інших органах як цивільні працівники на підставі трудового договору (контракту) з конкретною військовою частиною. Проте регулювання правового статусу військового капелану лише на підзаконному рівні у законодавчому просторі України на той час було явно недостатнім. Тому 30 листопада 2021 року після довгого й суперечливого законотворчого процесу був прийнятий Закон України «Про Службу військового капеланства» [3].

Цей Закон визначив оновлений правовий статус військового капелану, а саме, що ним є особа, яка: (1) в установленому цим Законом порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності [15]; (2) уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства); (3) здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених цим Законом [3]. Тобто наразі капелан офіційно вважається військовослужбовцем Служби військового капеланства у відповідних органах. Ці законодавчі положення спричинили початок реформи правового регулювання Служби військового капеланства в Україні.

Висновки. Аналіз світової та вітчизняної історії свідчить про те, що правове значення лексем «капелан», «військовий капелан», «Служба військового капеланства» у правовому значенні еволюціонували у певні часи цивілізаційного розвитку, разом з нормативним закріпленням цих понять, не змінюючи при цьому загальний «людиноцентристський» зміст в аспекті права людини на свободу совісті та віросповідання. Відродження цієї діяльності має неабияке значення в умовах воєнного стану в Україні.

Отже, запровадження Служби військового капеланства та її законодавче регулювання свідчить про реальні кроки України на шляху до формування нової моделі державно-конфесійних відносин на підставі державно-партнерських відносин з урахуванням міжнародних стандартів. Адже забезпечення основоположних принципів свободи совісті та віросповідання, реалізація цих прав у практиці таких відносин – одна з надзвичайно важливих функцій демократичної держави. Сучасне розуміння прав людини, визначених у Загальній декларації прав людини, Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини, документах ОБСЄ, Парламентській Асамблеї Ради Європи, ґрунтується на тому, що дотримання релігійних свобод, що виходять за межі індивідуальних переконань і персонального сумління, є сферою, де держава бере на себе чіткі зобов'язання [2].

Проте, зазначене передбачає необхідність подальшого теоретичного та законодавчого обґрунтування адміністративно-правових принципів здійснення військової капеланської діяльності та удосконалення процесуальних питань функціонування Служби військового капеланства.

Список використаних джерел:

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України № 987-ХІІ. від 23 квітня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>. (дата звернення 30.11.2022).
2. Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора: Рекомендації слухань Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України

від 15 червня 2022 року. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34367.pdf> (дата звернення 30.11.2022).

3. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30 листопада 2021 року №1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення 30.11.2022).

4. Mekh Y., Georgiievskiy I., Ignatchenko I., Maslova I., Kostenko I. Public-Private Partnership in the Security Sector: Updating in the Conditions of Counteracting the COVID-19 and Armed Aggression in Eastern Ukraine. *REVISTA DE LA UNIVERSIDAD DEL ZULIA*. 2021. Volume 13, Issue 37. P. 347-361.

5. 25 жовтня – день військового капелана. URL: <https://te.20minut.ua/Podii/sogodni-25-zhovtnya-den-viyskovogo-kapelana-11703820.html>.

6. Долганова М.В., Чобіт І.Р. Особливості діяльності військових капеланів під час Російсько-Української війни (2014-2022 рр). *Військово-науковий вісник*. 2022. № 38. С. 167-181.

7. Boiko, I.V., Mekh, Y.V., Soloviova, O.M., Somina, V.A., Chervyakova, O.B. (2020). Universal human rights and state sovereignty. *International Journal of Criminology and Sociology*, Volume 9, 2020. P. 3014–3022.

8. Мартин Турський: Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мартин_Турський:

9. О. Веремчук. 25 жовтня – святителя Мартина Милостивого, єпископа Турського. *Волинські єпархіальні відомості*. 2017. № 10 (105). С. 1.

10. С. Скуріхін. Особливості правового регулювання діяльності військових капеланів у США URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15204/Скуріхін%20С.%20М.%20Особливості%20правового%20регулювання%20діяльності....pdf?sequence=1&isAllowed=y>

11. Кодекс канонического права. М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с. URL: https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/russian/codex-iuris-canonici_russian.pdf

12. Чим військові капелани необхідні українській армії: *Духовний фронт*, новини. URL: <https://df.news/2021/01/22/chym-vijskovi-kapelany-neobkhidni-ukrainskij-armii/>.

13. Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 667-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-r#Text> (дата звернення 30.11.2022).

14. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 685. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text> (дата звернення 30.11.2022).

15. Про затвердження Положення про порядок видачі мандата на право здійснення військової капеланської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 року № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2022-п#Text> (дата звернення 30.11.2022).

